

Доктор психологічних наук, професор Рибалка В.В.

**УРОК ПАМ'ЯТІ ТА ДУХОВНОСТІ ДЛЯ УЧНІВ І ПЕДАГОГІВ СМТ
КОЧЕТОК ПІД ХАРКОВОМ НА МОГИЛІ МИКОЛИ ЯКОВИЧА ГРОТА — З
НАГОДИ 165-РІЧЧЯ ВІД ДНЯ НАРОДЖЕННЯ ВИДАТНОГО ФІЛОСОФА,
ФУНДАТОРА ВІТЧИЗНЯНОЇ ГУМАНІСТИЧНОЇ ПСИХОЛОГІЇ І ПЕДАГОГІКИ**

Микола Якович Грот (18 квітня 1852 р. – 23 травня 1899 р.) – доктор філософії, професор, завідувач кафедри філософії Ніжинського історико-філологічного інституту (1876-1883), Новоросійського (Одеського) (1883-1886) і Московського (1886-1899) університетів, народився у Гельсінгфорсі (зараз Хельсинки – столиця Фінляндії) в освіченій дворянській сім'ї з широкими духовними та творчими інтересами. Його батько, Яків Карлович Грот, був професором кафедри російської мови Гельсінгфорського університету, а пізніше – віце-президентом Російської Академії наук, літератором. Мати, Наталія Петрівна Семенова – відома російська письменниця. Вони позитивно вплинули на моральний та інтелектуальний розвиток особистості старшого сина. До того ж після переїзду сім'ї до Санкт-Петербурга, вдома та у його дядька, К.К.Грота, члена Державної ради Росії, збиралися видатні вчені, письменники, державні діячі, свідком спілкування яких був юний Микола. Сім'я часто мандрувала по Росії та Європі.

М.Я.Грот отримав прекрасне виховання й освіту – спочатку в сім'ї (в нього був домашній вчитель), в училищі доктора Відемана і Ларінській гімназії в Санкт-Петербурзі, яку закінчив із золотою медаллю, а потім - у Санкт-Петербурзькому університеті, де особливо цікавився історичними, філософськими, філологічними науками, фізіологією та психологією. Разом з іншими студентами слухав лекції відомих професорів – князя Бестужева-Рюміна, В.П.Васильєвського, М.І.Владиславлева, К.Д.Кавеліна, К.С.Люгебіля, О.Ф.Міллера, Д.І.Менделєєва, І.М.Сеченова, Ф.Ф.Соколова та інших видатних учених і педагогів, виконував наукові роботи. Старанно вивчав іноземні мови і, як наслідок, вільно володів французькою, німецькою, англійською, знав латинь.

Після закінчення у 1875 році Санкт-Петербурзького університету, М.Я.Грота, як одного з найкращих студентів, який за виконану наукову роботу одержав звання кандидата, залишають для викладацької роботи в цьому ж університеті і надають можливість стажуватися за кордоном впродовж двох років за державний рахунок для отримання професорського звання. Водночас він одержав запрошення від М.О.Лавровського, директора щойно відкритого Ніжинського історико-філологічного інституту імені князя Безбородька (1875-1919), посісти посаду екстраординарного професора на кафедрі філософії. Для підготовки до цієї посади він приймає рішення виїхати за кордон за власний кошт і цілий рік працює в європейських бібліотеках, штудіює логіку, філософію, психологію, фізіологію, знайомиться з роботою кафедр і лабораторій Берлінського і Страсбургського університетів. Після цього, у 1876 році, переїзжає до Ніжина і займає запропоновану йому посаду екстраординарного професора і

завідувача кафедри філософії. До речі, він одружується на одній із доньок професора М.О.Лавровського...

1880 року М.Я.Грот захищає магістерську дисертацію "Психологія почувань в її історії і головних основах" і після отримання ступеня магістра рішенням Київського університету імені Святого Володимира обирається ординарним професором. У вересні 1882 року М.Я.Грот виїзжає за кордон, де слухає лекції Вундта і Зигварта у німецьких університетах з метою підготовки докторської дисертації "До питання про реформу логіки. Досвід нової теорії розумових процесів", яку успішно захищає в лютому 1883 року у Київському університеті імені Святого Володимира. Як пише очевидець, після проголошення в кінці захисту М.Я.Грота доктором філософії студенти підхопили його на руки і під гучні та тривалі оплески, з вигуками "Віват! Віват!" пронесли навколо зали урочистих зібрань університету... Отже, М.Я.Грот у 24 роки став професором, а у 30 – доктором філософських наук.

Слід відмітити, що маючи життєрадісний, доброзичливий, енергійний, відкритий, добрий характер, М.Я.Грот брав участь у багатьох громадських заходах. Крім того, що викладав психологію, логіку, історію філософії, він був членом бібліотечної ради, ревізором інститутської бібліотеки (зараз це Міська бібліотека Ніжинського державного університету імені М.В.Гоголя, в якій зберігається більше 1,5 мільйона (!) книг, серед яких 250000 – рідкісних, раритетних(!), редактором "Известий института", вченим секретарем конференції інституту тощо. У 1881 році він був обраний почесним членом комітету з організації відкриття 4 вересня у Ніжині пам'ятника М.В.Гоголю, який навчався з 1821 по 1828 рік у Ніжинській гімназії вищих наук князя Безбородька.

1883 року, зі зміною обставин, визваних звільненням за власним проханням директора інституту М.О.Лавровського, М.Я.Грот переводиться у Новоросійський (нині Одеський) Імператорський університет, де очолює кафедру філософії і працює ординарним професором. Як зазначають біографи вченого, в його науковому світогляді відбуваються деякі зміни, зокрема, певний перехід від позитивістських позицій до метафізично-спіритуалістських ідеалістичних поглядів, хоча він і не був послідовним в останніх. Саме в одеський період у творах вченого аналізуються поняття духу і матерії, душі і волі, морального обов'язку і любові, простору і часу, душевних феноменів і моральної свідомості, вічності і безсмертя. В цей час у його роботах з'являються міркування щодо індивідуального суб'єкта або "тваринної особистості", світового суб'єкта як божественного, всесвітнього духу тощо. З'являються роботи, в назву яких входить поняття особистості. В Одесі М.Я.Грот виступає з блискучими лекціями перед студентами і громадськістю міста, що надає його особистості вченого і педагога неабиякого авторитету. В Одесі його учнями стали Д.Вікторов, О.Гаді, Г.І.Челпанов.

1886 року М.Я.Грот переїздить до Москви, де очолює кафедру філософії Московського університету і 1887 року стає головою Московського психологічного товариства – після виїзду його першого керівника, професора М.М.Троїцького, за кордон. 1889 року М.Я.Грот організовує і стає редактором першого в Росії наукового журналу "Вопросы философии и психологии". Психологічне товариство і журнал стають інтелектуальним центром Москви, а енергійна наукова, викладацька і організаційна діяльність М.Я.Грота виступає спрямовуючим та об'єднуючим чинником їх роботи.

Московський період наукової творчості М.Я.Грота став найбільш "особистісним" за своїм змістом. Ціла низка його статей, що вийшли у журналі "Вопросы философии и психологии", висвітлюють різні аспекти проблеми особистості. Ним запропоноване й обґрунтоване її оригінальне визначення, розуміння завдань особистості, а ряд понять його наукового світогляду, таких як суб'єкт, свідомість, духовність, творчість, навіть душі та психічної енергії, відкривають шлях до її змістовного розуміння, про що свідчить той факт, що через декілька десятиліть вони стали сутнісними ознаками наукового розуміння особистості у світовій психології.

Навколо товариства і журналу групуються відомі філософи, психологи, письменники, – видатні діячі Росії і Європи – Н.П.Аксаков, М.І.Владиславлев, В.Вундт, М.М.Ланге, Т.Рібо, І.М.Сеченов, В.С.Соловйов, К.А.Тимірязєв, граф Л.М.Толстой, М.М.Троїцький, С.М.Трубецькой, Г.І.Чернов та ін. М.Я.Грот був у дружніх стосунках з багатьма видатними постаттями Росії, зокрема з Л.М.Толстим, який неодноразово приїздив до його родового літнього маєтку у Кочетку під Харковом. На 1 листопада 1889 року у психологічне товариство входило 152 члени, воно користувалося величезним авторитетом, його члени брали участь у світових конгресах з психології, починаючи з першого Паризького конгресу, що відбувся 1889 року, в якому Росію представляли М.Я.Грот, Л.М.Лопатін, Є.Корсаков, І.М.Сеченов, М.М.Троїцький.

М.Я.Грот був почесним членом Санкт-Петербурзького товариства експериментальної психології, членом-кореспондентом Паризького товариства фізіологічної психології, Берлінського і Мюнхенського психологічних товариств тощо, що свідчить про активність та багатогранність його наукової, педагогічної та громадської діяльності в цей період.

Як зазначає український вчений, біограф М.Я.Грота, кандидат психологічних наук, доцент Ніжинського державного університету ім. М.В.Гоголя, Марія Дмитрівна Бойправ, “заслужують особливої уваги його вчення про міждисциплінарні зв'язки та класифікація наук, оригінальні типології психічних явищ (відчуттів, почуттів, мислення), про свідоме та несвідоме.

Не менш важливе значення для розвитку психологічної науки мають уведені ним нові поняття. Так, він започаткував поняття “діяльність”, визначив її структуру та види; “психічний оберт” – як основний механізм психологічної діяльності, описав його складові, функції; “психічна енергія” та ін.” І, додамо, вчений багато зробив для первісного наукового обґрунтування поняття “особистість”. Ним формулюється оригінальне її визначення: **“Очевидно, особистість людини не є тільки її тваринно-психічна індивідуальність, а сполучення цієї останньої зі світовим духовним началом, з божественною творчою силою, що створила світ, і в цій останній містяться корені всього нашого морального життя...”** Вченим створена оригінальна філософсько-психологічна теорія особистості, яка дає підстави вважати його справжнім фундатором вітчизняної гуманістичної психології та педагогіки.

В останні роки життя у М.Я.Грота погіршився стан здоров'я – від сильного перевантаження, перевтоми, емоційного перенапруження. Він почував себе слабким, тяжко хворів, в нього загострився ревматизм, який він переніс ще 1882 року в Ніжині, а потім у Москві. На 1899 рік він запланував поїздку за кордон для лікування. Через вказані обставини він вирішив залишити Москву, мріяв перевестися у Харківський університет, подальше від московської суєти, і зосередитися на розробці актуальних наукових проблем. Проте доля розпорядилася інакше...

23 травня 1899 року, коли М.Я.Грот приїхав на відпочинок у свій літній маєток в селі Кочеток на Харківщині, на 47 році, його життя припинилося... Похований він біля Володимиро-Богородицької Церкви, на крутому лісистому березі річки Донець (зараз Сіверський Донець).

Вчений залишив більше 150 праць. Його філософсько-психологічні погляди на особистість висвітлені у таких творах, як “Ще про зміни у свідомості особистості” (1886), “Засади морального обов'язку” (1892), “Моральні ідеали нашої доби. Фрідріх Ніцше і Лев Толстой” (1893), “Устої морального життя і діяльності” (1895), “Про життя і особистість Декарта” (1896), “Поняття про душу і психічну енергію у психології” (1897), “Нарис філософії Платона” (1897) та ін.

Відмітимо, що смт Кочеток, де жив і упокоївся М.Я.Грот, розташоване в 5 км від Чугуєва і 30 км від Харкова, воно має багату історію. На його території у VIII-X століттях жили війовничі вихідці з Північного Кавказу алани, котрі побудували тут велике місто-фортецю. Історики вважають, що саме в цьому місці знаходилася літописна половецька

столиця Шарукань, яку шукають й дотепер дослідники. 1111 року руські князі на чолі з Володимиром Мономахом виступили у похід проти половців і захопили Шарукань (вважають, що від назви цього міста саме і походить назва Харкова). Учасником походу був князь Мстислав Великий — син Володимира Мономаха. Про це свідчить та обставина, що при розкопках Кочетокського городища археологи знайшли сліди походу 1111 року — зокрема тамгу або особисте клеймо князя Мстислава. Декілька століть тому назад у Кочетку було відкрите відоме на всю Слобожанщину джерело цілющої води, на базі якого пізніше була побудована водолікарня і функціонував бальнеологічний курорт, що успішно конкурував із зарубіжними, кавказькими та кримськими цілющими джерелами, про що зараз нагадує чудовий Музей Води. До річчя, водна станція Кочетка забезпечує водою в наш час увесь Харків, беручи її із Сіверського Донця, який утворює в цьому місці мальовничу лісисту долину. В курортній зоні Кочетка до цього часу розташовані дачі харків'ян. Тому М.Я.Грот мав тут родовий літній маєток, куди приїздив поправляти здоров'я і запрошував у гості своїх друзів. За легендою, інокам найближчого монастиря явилася біля джерела чудодійна ікона Божої Матері. На честь цієї ікони в середині XIX століття в Кочетку була побудована Володимиро-Богородицька Церква, в якій молився і яку благодійно підтримував М.Я.Грот. У Чугуєві ж народився відомий художник Ілля Рєпін, який саме у Кочетку знайшов сюжет і намалював декілька етюдів до своєї картини «Хресний хід у дубовому лісі», адже в той час двічі на рік на урочистий хресний хід у Кочетку звідусіль збиралося багато паломників. В Чугуєві бував російський співак Ф.І.Шаляпін, знаходилося відоме військове юнкерське училище.

Ми, повторюємо це, можемо стверджувати, що М.Я.Грот став першим у вітчизняній, а можливо і у світовій науці гуманістичним психологом і педагогом. Вчитасмося ще раз у його визначення особистості: «Очевидно, особистість людини є не тільки її тваринно-псічна індивідуальність, а поєднання цієї останньої зі світовим духовним началом, з божественною творчою силою, яка створила світ, і в цій останній містяться коріння всього нашого морального життя... Особистістю є не тільки органічна індивідуальність, але і «над-індивідуальне», божественне, творче начало» в людині... Безпосереднє завдання кожної особистості - створити і підтримати, зберегти або врятувати якомога більше інших життів, хоча б і з пожертвуванням свого власного одиначного життя... Любити, жаліти, пестити, зберігати і рятувати від смерті все живе - ось загальна формула».

Це визначення особистості формулювалося М.Я.Гротом у контексті розвитку передової вітчизняної культури, розробки проблем духовності, моральності, безсмертя людини, інтелектуального руху прогресивної вітчизняної інтелігенції, який він очолював в той період часу. Кочеток має стати Меккою українських філософів, психологів і педагогів.

Рис. 1. Розмова у Володимиро-Богородицькій Церкві смт Кочеток Чугуєвського району на Харківщині професора Валентина Васильовича Рибалки з Отцем Петром Іллічем і Михайлом Анатолієвичем Майстренком, колишнім мером Чугуєва.

Рис. 2. Покладання вінка на могилу Миколи Яковича Грота на цвинтарі Володимиро-Богородицької Церкви в Кочетку Чугуєвського району Харківської області.

Рис. 3. Вшанування хвилиною мовчання пам'яті видатного філософа, психолога і педагога Миколи Яковича Грота з нагоди його 165-річчя (18 квітня 1852 р. — 23 травня 1899 р.).

Рис. 4. Бог начебто посилає своє сонячне благословіння шанувальникам пам'яті видатної особистості М.Я.Грота.

Рис. 5. Урок пам'яті і духовності з нагоди 165-річчя від дня народження Миколи Яковича Грота для школярів, студентів і педагогів Кочетка біля могили видатного філософа, психолога і педагога на цвинтарі Володимиро-Богородицької Церкви проводить професор В.В.Рибалка.

Рис. 6. Учні і педагоги, керівники Чугуєва і Кочетка, отець Петро і професор В.В.Рибалка біля огорожі могили М.Я.Грота на цвинтарі Володимиро-Богородицької Церкви.

Рис. 7. Учнівська молодь, педагоги, настоятель Володимиро-Богородицької Церкви Кочетка Отець Петро, гості після вшанування пам'яті М.Я.Грота на сходах біля входу до Храму.

Рис. 8. Керівники Чугуєва і навчальних закладів Кочетка, Отець Петро, паломник із Києва з іконою Святого Миколи Чудотворця.

Рибалка В.В., 22 вересня 2017 року, м. Харків, смт Кочеток